

Tusculum

2025
SOLIN-18

Nakladnik

Javna ustanova u kulturi
Zvonimir Solin
Kralja Zvonimira 50
Solin

Za nakladnika

Tonći Čićerić

Glavni urednik

Marko Matijević

Uredništvo

Joško Belamarić
Nenad Cambi
Dino Demicheli
Josip Dukić
Arsen Duplančić
Miroslav Katić
Dražan Maršić
Ivana Odža
Michael Ursinus

Grafičko oblikovanje i priprema za tisak

Marko Grgić

Izrada UDK-a

Iva Kaić

Tisak

Jafra Print Solin

Naklada

500 primjeraka

Izdavanje časopisa novčano podupire Grad Solin.

UDK 908(497.5-37 Solin)

Tiskana inačica: ISSN 1846-9469

Mrežna inačica: ISSN 1849-0417

Tusculum

Časopis za solinske teme

18

Solin, 2025.

Sadržaj

7-61	Ivan Šuta – Dijana Žaja	Kasnorepublikanske amfore iz Sikula (Resnik)
63-100	Luka Donadini	Salonitanski krajolik i božanstva
101-117	Dražen Maršić – Marko Matijević	Pristupna razmatranja o fragmentima građevine kružnoga tlorisa iz istočne Salone
119-137	Sanja Ivčević	Rimska vojnička oprema s područja Salone iz jedne privatne arheološke zbirke
139-151	Dino Demicheli – Ivica Pleština	Epigrafski spomenici s položaja Bugarevo u Solinu
153-186	Arsen Duplančić – Zoraida Demori Staničić	Tri liturgijska predmeta don Frane Bulića
187-199	Sanja Acalija	Uspomene na vezenim krpama – zalag kulturnoj baštini
201-215	Marko Matijević	Solinske razglednice po slikarskim djelima
217-228	Tonći Ćićerić	Prilozi za biografiju Katice Šperac-Auf
229-234	Ivana Odža	Transgeneracijsko pamćenje o hrvatskim kraljevima u suvremenim adaptacijama povijesnih predaja za djecu
235-236		Naputak suradnicima <i>Tusculuma</i>

Sanja Acalija

Uspomene na vezenim krpama – zalog kulturnoj baštini

Sanja Acalija
Muzej grada Kaštela
Lušiško Brce 5
HR, 21215 Kaštel Lukšić
sanjaacalija66@gmail.com

Rad se bavi istraživanjem vezenih tekstilnih predmeta s kraja 19. i početka 20. stoljeća – osobnih i unikatnih uspomena izrađenih na svili ili finoj pamučnoj tkanini. Ti predmeti, nastali s mnogo truda i emocija, bili su namijenjeni osobnoj uspomeni ili daru, a danas su važni izvori sjećanja, posebice na Prvi svjetski rat. Osim što svjedoče o traumama svojih autora i vlasnika, oni bilježe povijesne događaje, zarobljeništva i bitke. Promatraju se i kao tekstilni artefakti svakodnevice i kao mediji pamćenja kroz koje se prepoznaje identitet njihovih stvaratelja. Premda su danas rijetkost, još se nalaze u obiteljskim ostavštinama, muzejima, crkvama i zbirkama, a ponekad, nažalost, i na otpadu.

Ključne riječi: vezovi na svili ili pamučnoj tkanini, ukrasi i uspomene, znaci identiteta i poruke, muzejski izložci

UDK: 746(497.583)"18/19"

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 14. srpnja 2025.

Neposredan povod ovome prilogu je obrada, analiza i interpretacija zanimljivih tekstilnih predmeta od kojih je jedan pohranjen u Zbirci umjetnina i obrta Kulturno-povijesnoga odjela Muzeja grada Kaštela, a nalazi se u stalnome muzejskom postavu izložen kao dekoracija, ukrasni element. Drugi je predmet u vlasništvu obitelji Matijević iz Solina. Riječ je o uokvirenim vezovima na svili ili na finoj pamučnoj tkanini, tzv. vezenim slikama koje se izrađuju od konca i niti na tkanini uz pomoć igle. Izrada zahtijeva strpljivost, preciznost i kreativnost. Različite su tematike, a još se mogu pronaći među arhivalijama, obiteljskim ostavštinama, muzejskim, crkvenim i kolekcionarskim zbirkama. Ima ih i među zavjetnim slikama u crkvama,¹ ali i na odlagalištima otpada poput odbačenih »krpa«.

Pri odredbi značaja vezenih tkanina i sličnih predmeta u širem kontekstu, iz perspektive muzealaca napominjemo da su izgled, podrijetlo i očuvanost predmeta iz prošlosti samo neki od ulaznih podataka koji zahtijevaju potrebu za interpretacijom. Predmeti u muzej ulaze otkupom, darovanjem ili pak njihovim slučajnim pronalaskom te tako postaju zbiljski predmet, dokument stvarnosti² iz

koje su izdvojeni, a to znači da muzejski predmeti nisu samo vrijedne i rijetke stvari, nego i naizgled obični predmeti, čuvari identiteta. Svjedočimo činjenici da pojedini naizgled marginalni predmeti iz svakodnevice, pohranjeni u muzejskim zbirkama, često ostaju u sjeni – zane-mareni, nedovoljno istraženi i neinterpretirani. Ipak, povijesni identitet određene skupine, zajednice ili naroda, posredno ili neposredno, usko je povezan s materijalnim potvrdama vjerodostojnosti njihova okruženja. Kroz njih se razabiru temeljni čimbenici koji su oblikovali ljude i događaje, a upravo je njihovo prepoznavanje i tumačenje bitna odrednica našega istraživanja.

Svilene ili pamučne tkanine vezene svilenim ili pamučnim koncem izrađivane su ručno što im dodjeljuje posebno mjesto u proučavanju, zaštiti i interpretaciji jer osim materijalnoga imaju kulturno i simboličko značenje kao nositelji osobnih i kolektivnih sjećanja.

Kroz vez, boje, uzorke i teksturu utkane su uspomene koje nadilaze samu materiju i postaju dio kulturnoga identiteta. Vezene su rukom na platnenim ili svilenim tkaninama pravokutnoga oblika, domaćim ili kupovnim vunanim,

1 H. Miljević 2009, str. 527, 534-536.

2 I. Maroević 2005.

Slika 1
Mornarička uspomena s putovanja, Komiža

svilenim, pamučnim³ ili lanenim koncem te zlatnom i srebrnom žicom. Najčešće su izrađene tehnikom vezenja punim vezom. Slika nastaje na pripremljenoj (prepariranoj) podlozi nizanjem ravnih, kosih i kratko-dugih punih bodova jedan do drugoga, sve prema nacrtanom predlošku. Bodom »po pismu« popunjavaju se običnom iglom za šivanje veće ili manje površine prethodno nacrtanih motiva. Izvode se na dva načina, u dva boda koji se razlikuju po hvatanju površine s lica i po izgledu naličja. Izrađivane su krajem 19. i početkom 20. stoljeća kao uspomene na razne događaje pa razlikujemo one u brojnim primjercima izrade (suvenirskoga tipa) i one osobne (unikatne). Brojnije su one napravljene prema naručenim motivima. Tako su svilene i pamučne tkanine kao suvenirni s putovanja i uspomene na njih često egzotične rukotvorine pretežno orijentalnih izvora. Donosili su ih sa svih kontinenata pomorci ili mornari sa svojih putovanja na ratnim ili trgovačkim jedrenjacima i parobrodima. Izrađivane su i kao uspomene na vojne operacije i bitke s ciljem ostavljanja biljega na proživljeno. One su vjerodostojni svjedoci povijesnih događaja, često namijenjeni osobnoj uspomeni ili pak donesene na dar nekoj bliskoj osobi.

Najprije ćemo se osvrnuti na nekoliko primjeraka koje su s dalekih i opasnih putovanja kao uspomene donosili mornari i vojnici s brodova ratne mornarice. Najčešće su pronalazene negdje na tavanu u drvenim sanducima kvadratična oblika, tzv. kaselicama, u koje su pomorci spremali svoje stvari i takve donosili kući. Našlo bi se tu od sačuvanih šalica, nabožnih predmeta do izvezenih slika.

Mornarička uspomena koju ovdje donosimo, a čiji pravi vlasnik nije poznat, nalazi se u Komiži na otoku Visu, u ateljeru Mate Božanića Đidića. Izrađena je kao uspomena mornara ili časnika koji je bio član posade na putovanju brodom *Kaiser Franz Joseph I.* tijekom plovidbe po Aziji (sl. 1).

Na slici je hrvatskim latiničkim pismenima izvezen naziv slike: *Uspomena mog putovanja, godina 1909. – 1913.*, naziv broda *SMS Kaiser. Franz. Joseph I / Kina – Pekin – Japan*, plovilo nazvano u čast cara Franje Josipa I., krstarica s bratskim brodom *Kaiserin Elisabeth*. U sredini je izvezen grb Austro-Ugarske Monarhije (dvoglavi orao s krunom i grbovima dvojne Monarhije, državnoga ustroja nastala godine 1867.: Cislajtanije, dijela pod austrijskom upravom, te Translajtanije, dijela pod ugarskom upravom). Uz vrpce i razne dekorativne elemente izvezene

su mornaričke i državne zastave svjetskih sila sudionica (Kine, Francuske, Velike Britanije, Italije, Austrije, Njemačke, Sjedinjenih Američkih Država, Rusije, Nizozemske i Japana). U sredini nedostaju dvije fotografije koje su bile umetnute u okviriće formirane upletenom vrpcom. Pri dnu u ovalnome okviru nalazi se stilizirani prikaz broda, a sa strana su simboli Kine i Japana.

U fundusu Hrvatskoga pomorskog muzeja u Splitu nalaze se dvije, međusobno vrlo slične, svilenim raznobojnim nitima na svilenom platnu vezene slike.⁴ Jedna od njih objavljena je u knjizi *I nakon rata – rat*.⁵ Za boravka u kineskoj i japanskoj luci naručio ju je izraditi nepoznati mornar s austrougarskoga broda. Na njemačkome jeziku izvezeni su naziv slike: *Zur Erinnerung an meine Reise China Japan (Uspomena na moje putovanje u Kinu i Japan)*, godina: *1913. – 1915.*, naziv broda: *SMS Kaiserin Elisabeth*. Izvezeni su i ostali podatci, carski amblem, vrpce i razni dekorativni elementi. Na lijevoj su strani mornaričke, a desno državne zastave svjetskih sila (Austrije, Njemačke, Japana i Kine). U sredini nedostaje fotografija koja je bila umetnuta u okvirić formiran upletenom vrpcom umjesto koje su mnogi primjerci sličnih uspomena imali simbolični prikaz (pojas za spašavanje mornara). Njezin nastanak podsjeća na japanski napad na njemačku mornaričku bazu u Kini godine 1914. U knjizi *Mali Vranjic velikoga svita* objavljena je vojnička uspomena koju je izradio Vranjičanin Josip Grgić, rođen godine 1876., tijekom plovidbe na bojnome brodu – jedrenjaku *Bellona*, koji je krstarilo od Pule do Kine. Uspomena je posvećena caru Franji Josipu i obilježava Grgićevo službovanje u sanitetskoj službi od 1892. do 1896. Natpis govori i o njegovoj ljubavi prema domovini i Bogu: *G. 1892 URA 1896. / Vojnička uspomena bojne mornarice hum laudon*⁶ *F. Josipu Grgić J. / Živila sloga / Bog i Hrvati*.⁷

Slične uspomene nastale su u Prvome svjetskom ratu ili neposredno nakon njega. Početak 20. stoljeća razdoblje je velikih promjena, sloma Austro-Ugarske Monarhije i stvaranja novih državnih sustava. Društvo je prolazilo kroz razne transformacije, uključujući ratove i migracije, što je značajno utjecalo na svakodnevni život i kulturu. U tome su se vremenu preplitali elementi tuge i romantike. Detaljno razmatranje teme Prvoga svjetskog rata prelazi okvire našega istraživanja pa je za potrebe ovoga rada dovoljno navesti samo ključne podatke kao što su njegov povod – atentat u Sarajevu 28. lipnja 1914. nakon čega je Austro-Ugarska

3 Riječ je o merceriziranome pamuku.

4 Na ovome podatku zahvaljujemo kolegici Petri Radić iz Hrvatskoga pomorskog muzeja.

5 D. Radić – P. Blažević – A. Miklić 2018, str. 80.

6 Vjerojatno je autor mislio *cum laude*, što znači s pohvalom.

7 B. Bezić Filipović 2022, str. 28-29.

objavila rat Srbiji. Od 28. srpnja 1914. do 11. studenoga 1918. rat se vodio na europskome, afričkome i azijskome kontinentu, Tihome i Atlantskome oceanu. U rat su bile upletene 33 zemlje. Mjesec dana nakon objave došlo je do opće mobilizacije stanovništva. Mnogi Hrvati iz Dalmacije aktivno su sudjelovali i stradali u ratu koji je bio prvi globalni sukob te je ostavio trajni trag u svjetskoj, europskoj i hrvatskoj povijesti. Mladi su regruti na bojište odlazili opušteno i s veseljem, ispraćali su ih uz narodnu glazbu. O stanju na ratištu malo se znalo, novine su bile cenzurirane. Hrvati iz Dalmacije najviše su se borili u domobranskim pješadijskim regimentama br. 22, 23 i 37.⁸ Milijuni vojnika položili su svoje živote na raznim bojištima toga krvavog rata. Domobranske postrojbe s područja Dalmacije i Trojedne Kraljevine odlazile su na tri europska bojišta: jugoistočno (srbijansko), istočno (rusko) i jugozapadno (talijansko). Hrvati su vojsku služili u kopnenoj vojsci, ratnoj mornarici i zračnim snagama. Mnogi poginuli i nestali hrvatski vojnici zaboravljeni su, a njihova sudbina ni dan-danas nije poznata. Njihovi ostatci nalaze se na zajedničkim grobljima i spomen-područjima. Najveća grobnica Hrvata iz Dalmacije u Prvome svjetskom ratu bila je na Soči. Središnja vlast u Beču preko mjesnih novina objavljivala je popise stradalih.

Život vojnika u ratu, osobito onih na prvoj crti bojišnice, uvijek je visio o niti. Svakodnevna izloženost granatama, streljivu, napadima, bliskim borbama i bolestima odnosila je velike žrtve. Velik je broj vojnika poginuo, mnogi su ranjeni, nestali ili su se razboljeli. Gotovo u svim mjestima, pa tako i u Kaštelima, održavane su mise zadušnice za poginule vojnike u ratu, čak i u prisutnosti školske djece,⁹ a obitelji su sa strepnjom čekale poštu. Vojnici su kući slali ručno vezene svilene razglednice kako bi svoju ljubav i čežnju podijelili sa svojim najmilijima.

Naša je nakana predstaviti nekoliko osobnih vezenih uspomena koje povezuju intimne emocije i okrutnu ratnu stvarnost, koje su svojim čuvarima bile oblik samopomoći i terapije. Izvana gledamo njihovu ljepotu, a iznutra tugu, čežnju i nadu.

U knjizi *Zarobljeništvo i bijeg* Ivan Kovačić iznio je svjedočanstva o strahotama koje su naši vojnici iskusili u vojarnama i zarobljeničkim logorima u Italiji od 1916. do

1919. Kovačić je slikovito opisao život u zarobljeništvu u talijanskome logoru kod gradića Trevisa u Italiji, društveni život u barakama po čijim su zidovima zarobljenici vješali svoje ručne radove. Navodi da su »po čitavoj daščari obješene u svili vezene slike« među kojima je bila i njegova vezena slika *Spomen robstva*,¹⁰ za koju kaže da ju je sam izvezao u svili u zarobljeničkome logoru u gradiću Paduli na jugu Italije godine 1917., o čemu svjedoči natpis: *Svjetski rat / Zarobljen na M. Sabatino / 6. 8. 1916 / Uspomena robstva / · Padula · 1917 · Italia · / Ivo Kovačić*.¹¹ Ta je rukotvorina bila dragocjen predmet koji je posjedovao uz razglednice i razne panorame. Uz ostale osobne predmete bila je često meta zapljene. Za Kovačića je imala posebnu emocionalnu vrijednost pa je u jednom trenutku molio časnika da mu je spasi. Donosimo njegov zapis:

»Gledajte mi taj Spomen gospodine časniče spasiti jer ako mi ga ne dobavite ja ću zbog toga pobjeći, a pismom ću se potužiti zarobljeničkom generalu u Trevisu. Hoću! Kunem se da hoću samo ako ga ne dobijem do noći.«¹²

Vezenu uspomenu s umetnutom fotografijom u ratnoj uniformi izradio je i vojnik Petar Jurić iz Prugova dok je boravio u zarobljeničkome logoru u Paduli, a donosi je Darko Gulin u knjizi *Dalmatinci (i jedna Dalmatinka) u Prvom svjetskom ratu*. Na njoj stoji: *Svjetski rat / 1914 1915 / Jurić Petar / Zarobljen na Sabatino / 6 · 8 1916 – kod – Goricije / Izradio u robstvu 1917 / Italia*.¹³ U Paduli je s Kovačićem i Jurićem od 16. veljače do 25. svibnja 1917. boravio je i Miloš Mandić,¹⁴ Vranjičanin, iz čijih se pisama može iščitati o uvjetima života na bojišnici i u ratnom zarobljeništvu.¹⁵

Uspomena Marina Matijevića (sl. 2)

Vrijeme nastanka: 1916./1917.

Materijal: platno/svila, konac/pamuk

Tehnika: vez, fotografija

Dimenzije: 45 x 32 cm

Vezena uspomena iz zarobljeništva čuva se u obitelji Matijević iz Solina. Pripadala je Marinu Matijeviću rođenu

8 S. Piplović 2017, str. 82.

9 S. Acalija 2011, str. 31.

10 I. Kovačić 2018, str. 31

11 Isto, str. 126.

12 Isto, str. 127.

13 D. Gulin 2023, str. 703.

14 M. Mandić 2024, str. 373.

15 Pisma i dopisnice koje je Miloš Mandić iz zarobljeništva slao svojoj obitelji i prijateljima vidi u M. Mandić 2024.

Slika 2
Uspomena iz Prvog svjetskog rata, Marin Matijević

2. listopada 1887. Marin se 19. veljače 1922. vjenčao s Miroslavom Katić, s kojom je imao devetero djece – šestoricu sinova i tri kćeri: Zvonimira (1922.), Matu (1924.), Andriju Zdravka (1925.), Nikolu (1926.), Miroslava (1928.), Nadu (1929.), Ivana Živka (1931.), Mariju Zdenku (1934.) i Anku Albinu (1936.). Umro je 17. rujna 1973.

Uspomena je vezena na finoj pamučnoj tkanini boje slonove kosti. Izvezeni su razni florealni motivi poput lišća i cvjetova ruže i karanfila s ukomponiranim ratnim simbolima. Tu su oružje i oprema korištena u Prvome svjetskom ratu (topovi, municija, puška, sablja, nož) te natpis: *Uspomena / Evropejskog rata / 1914 – 1915 / 1916 – 1917 / Rođen 6/9 1887 / Matijević / Marin / zarobljen 7/8 16 / na Oslaviji kod Goricije / Italia*. U središnjemu dijelu platna izvezen je smeđim koncem okvir secesijskoga ornamenta u koji je bila umetnuta Marinova fotografija, koja nažalost nedostaje. Kao identifikaciju prilažemo njegovu fotografiju iz tridesetih godina dvadesetoga stoljeća (sl. 3).

Na osobnim dokumentima Marina Matijevića datum rođenja je 2. listopada 1887., a njegovi se potomci sjećaju se da je toga dana u obitelji slavljen i njegov rođendan. Međutim, na Uspomeni je kao datum rođenja izvezeno 6. rujna 1887. U 19. stoljeću i u prvoj polovini 20. čest je bio slučaj da su novorođenčad u matične knjige upisivana i po nekoliko dana kasnije.

Neposredno prije početka rata Marin Matijević služio je redovni vojni rok te je ubrzo nakon dolaska iz vojske mobiliziran, kao i mnogi Hrvati iz Dalmacije, a i njegovi Solinjani. Ratovao je kao vojnik 2. satnije 37. domobranske pješačke pukovnije (*Landwehrinfanterieregiment nr. 37*).¹⁶ Ranjen je te je naveden u *Popisu ranjenih i poginulih Dalmatinskih vojnika*, objavljenom u todobnim novinama.¹⁷ Njegovo ime, uz 19.300 Hrvata iz Dalmacije koji su sudjelovali u Prvome svjetskom ratu, donosi i Darko Gulin u spomenutoj knjizi,¹⁸ a navodi se u popisima stradalih na internetskim stranicama *Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK* te Hrvatskoga državnog arhiva (*Matijević Marin, Inf., k. k. LIR. Nr. 37, 2. Komp., Dalmatien, Spalato, Solin, verw.*).¹⁹ Zarobljen je 7. kolovoza 1916. tijekom Šeste bitke na rijeci Soči, u planinskome području Alpa. Na tome su

Slika 3
Marin Matijević tridesetih godina 20. stoljeća

se području vojske Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Italije sukobile u 12 velikih i krvavih bitaka, a Šesta je vođena od 6. do 17. kolovoza 1916. U njoj je stradalo najviše vojnika s jedne i s druge strane.²⁰ Poznato je da su austro-ugarski gubitci iznosili 41.835 ljudi.²¹

Marin Matijević je kao zarobljenik dospio na jug Italije, u mjesto Santa Maria di Leuca, gdje je radio na gospodarstvu izvjesne Marije Belotti. Uspomenu je izvezero u zarobljeništvu, a pričao je da su tako radili i njegovi prijatelji. U obitelji Matijević još je živo sjećanje na njegove priče

16 Pukovnija je osnovana 1. lipnja 1906., a zapovjedništvo postrojbe nalazilo se u Gružu (Dubrovnik). Sjedište dopunskoga domobranskog okruga bilo je u Hercegovini. U trenutku izbijanja rata zapovjednik pukovnije bio je pukovnik (oberst) Franz Grossmann. Tijekom rata protiv Srbije zapovjedništvo pukovnije bilo je stacionirano u Vlasenici, malome pograničnome bosanskom gradu. Nakon ulaska Italije u rat protiv Austro-Ugarske postrojba je prebačena na Jugozapadno bojište (talijanska fronta) gdje sudjeluje u svim velikim bitkama koje su se vodile na tome području. Tijekom rata u pukovniji je, pored većinskih Dalmatinaca, bilo i vojnika s ostalih područja Monarhije. Nakon kapitulacije Austro-Ugarske pukovnija je početkom studenoga 1918. raspuštena. Gulin 2023, str. 447.

17 Ranjeni vojnici 1916.

18 D. Gulin 2023, str. 562.

19 Vidi <https://des.genealogy.net/search/show/15989809> i <http://prvisvjetskirat.arhiv.hr/PopisStradalih> (1. 7. 2025.), str. 249.

20 D. Gulin 2023, str. 15.

21 V. Herman Kaurić 2015, str. 30-33.

iz rata, što je potvrdila njegova kći, 91-godišnja Marija Zdenka Radić.

U dvije i pol godine ratovanja, ponajviše zbog neprikladne opremljenosti vojnika i loše taktike Austro-Ugarska Monarhija imala je sve manje sposobnih vojnika, a sve više bogalja i bolesnika. Vojnici nisu bili dobro hranjeni ni odjeveni. Interesantan je podatak da je njihova odora bila izrađivana od vlakana koprive, pojasevi od konoplje, potplati cipela od drva ili kartona, o čemu svjedoči i zapis u Župnoj kronici župe Gospe od Otoka u Solinu.²² Po naredbi Ministarstva rata, za potrebe vojnika na bojištu organizirano je skupljanje otpadaka vune, pamuka, lana i jute kako bi se izrađivale uniforme i oprema.²³ Austro-Ugarska Monarhija, država pod čijom su se zastavom borile hrvatske postrojbe, nestala je koncem godine 1918., a nastala je nova Država Slovenaca, Hrvata i Srba, koja se iste godine ujedinila s Kraljevinom Srbijom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Politička karta Europe potpuno se izmijenila, a problemi zbog kojih je rat pokrenut donijeli su Hrvatima još veće nevolje.

Uspomena *Sve za vjeru i za dom* (sl. 4)

Inv. br.: MGK 5172

Vrijeme nastanka: 1918.

Materijal: svila, svileni konac; fotopapir; drvo

Tehnika: vez, fotografija

Dimenzije s okvirom: 89 x 71 cm

cjelina: 61 x 44 cm

fotografije: 10 x 7 cm; 10 x 7 cm

U Kulturno-povijesnoj zbirci Muzeja grada Kaštela nalazi se zanimljiva vezena uspomena,²⁴ koja je neposredan povod ovoj objavi. Nastala je 1918., prijelomne godine u hrvatskoj, europskoj i svjetskoj povijesti. Ovu zanimljivu akviziciju, uz više predmeta iz poznate kaštelanske obitelji Lukas, Muzeju je godine 2014. darovao Boris Stencil,²⁵ po majci Lukas,²⁶ nastanjen u Luxemburgu. Uspomena je pripadala Ignaciju (Injacio) Lukasu, rođenu godine 1859., kojemu su roditelji Ante i Matija r. Katinac, te Domi Jelinić, od oca Pave i Marije r. Žikov. Ignacije i Doma vjenčani su godine 1887. i imali su devetero djece: Grgura

(1889.), Matiju (1892.), Matiju (1894.), Antu (1897.), Ivana (1899.), Krešimira (1901.), Jozu (1904.), Vjeku (1907.) i Vjeku (1910.).

U drvenome okviru, na svilenom tkanini boje slonovače, u gornjem dijelu na vezenoj vrpici boja hrvatske trobojnice nalazi se natpis *Sve za vjeru i za dom*, poznato geslo biskupa Josipa Jurja Strossmayera, koji je cijeli svoj život posvetio kulturnom i političkom boljitku drage mu domovine Hrvatske. Po sredini, raznobojnim svilenim koncem i metalnim vezom u zlatnoj boji izvezen je grb Trojedne Kraljevine okrunjen krunom sv. Stjepana i okružen trobojnicama s ružama, zvijezdama i lovorovim granama. Na štitu desno grb je Hrvatske, lijevo Dalmacije, a dolje Slavonije. U donjem dijelu nalaze se cik-cak vezom uokvirene dvije osobne, dobro očuvane fotografije, što navodimo kao rijetkost. Na fotografijama su supružnici Injacio (Ignacio) i Dome Lukas, odjeveni u svečanu inačicu kaštelanskoga tradicijskog ruha. Sa svake je strane po jedan stup s dijelom ograde i stiliziranim posudama u dnu i na vrhu. Stilizirani cvjetovi i listovi međusobno su povezani stabljikom koja ih obavija i omeđuje tvoreći tako spiralnu kompoziciju. Uspomena je vrlo dobro sačuvana i rad je iskusne vezilje, a nastala je kao sjećanje na razdoblje uporabe grba Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije od 1868. do 1918., tada dijela Austro-Ugarske Monarhije, te kao izraz težnji i nastojanja za političkim ujedinjenjem hrvatskih zemalja.

Nastanku ove vezene uspomena prethodio je raspad Austro-Ugarske Monarhije, moćnoga carstva koje je obuhvaćalo raznolike europske narode. Iako je carstvo stoljećima održavalo stabilnost, bilo je opterećeno nacionalnim, političkim, ekonomskim i ratnim problemima pa je njegov kraj dočekan s velikom radošću i ushitom. Atmosfera je i u Kaštelima bila slavljenička s puno nacionalnoga ponosa i s nadom u novu i pravedniju budućnost. Ulice su ukrašene, ispunjene zastavama, a kuće na putu kojim su se kretale povorke s narodnim glazbama bile su okićene tepisima i cvijećem. Sudjelovala su sva glazbena i kulturna društva koja su prekinula djelovanje početkom rata.²⁷

Međutim, u hrvatskim su se zemljama razvila dva politička stajališta – jedni su čuvali hrvatski identitet te

22 M. Matijević – M. Domazet 2006, str. 64-65.

23 L. Galić – B. Marušić 2005, str. 118.

24 S. Ivančić – S. Acalija 2015, str. 80.

25 Godine 2014. Boris Stencil dobio je priznanje Prijatelj Muzeja koje zaslužuju oni koji kontinuirano podržavaju rad Muzeja grada Kaštela te darovanjima sudjeluju u projektima i očuvanju kulturne baštine.

26 Lukasovi su u Kaštelima većinom školovani i ugledni, deklarirani domoljubi. Jedan od istaknutijih bio je Filip Lukas, dugogodišnji predsjednik Matice hrvatske i urednik *Hrvatske revije*, nećak Ignacija Lukasa. Grgur Lukas, sin Ignacija Lukasa i član Glazbenoga društva *Svačić*, osnovao je godine 1913. u prostorijama kaštelanske vinarske zadruge knjižnicu *Strossmayer* s bogatim fundusom knjiga koje su težaci rado čitali. F. Ivasović 2001, str. 201.

27 V. Vuletin 2005, str. 124; M. Domazet – M. Vuletin 2002, str. 22-26 i tamo navedena literatura.

Slika 4
Uspomena Sve za vjeru i za dom, Muzej grada Kaštela, inv. br. 5172

Slika 5
Ignacio (Injacio) i Dome Lukas godine 1918.

poput Stjepana Radića upozoravali na opasnosti srpske dominacije, dok su drugi podržavali srbijansku politiku i zagovarali ujedinjenje sa Srbijom. Ipak je prevladala ideja stvaranja zajedničke južnoslavenske države, a nada u bolju budućnost brzo je splasnula.

Uspomena *Slogom i s radom postiže se cilj* (sl. 6)

Vezenu uspomena *Slogom i s radom postiže se cilj* objavljujemo kao prinos proslavi obilježavanja dviju za Hrvatsku važnih obljetnica u 2025. godini: 1100. obljetnici Hrvatskoga Kraljevstva i 11 stoljeća hrvatskoga glagoljaštva (925. – 2025.). U fundusu Muzeja grada Splita (inv. br. 7362) pohranjena je vezena uspomena s fotografijom don Ive Prodana, otkupljena godine 1967. od Ane Kovačević.²⁸

Vezena uspomena izrađena je u čast svećeniku i političaru don Ivi Prodanu. Izvezena je na svilenj tkanini

raznoboju svilenim koncem, ukrašena hrvatskim nacionalnim i katoličkim simbolima. Kao individualna narudžba, najvjerojatnije je poklon Hrvatskoga sokolskog društva don Ivi Prodanu prilikom jednoga od njegovih posjeta Splitu godine 1898. Na skupštini Stranke prava u ljeto 1898. don Ivo Prodan nije uspio dobiti većinu i to ga je nagnalo da napusti skupštinu. Taj događaj se smatra začetkom Čiste stranke prava.²⁹

Pri vrhu Uspomene na vezenoj vrpici izvezene su boje hrvatske trobojnice, a na njoj je natpis *Slogom i s radom postiže se cilj*. Ispod nje nalazi se vezeni okvirić u kojemu je nezgrapno i nespretno izvezeni portret don Ive Prodana, ukrašen granama s listovima. Natpis *Don · Ivo · Prodan / branitelj · glagoljice* govori o nakani očuvanja hrvatskoga identiteta isključivo hrvatskim pismom koje su njegovali popovi glagoljaši. Na dvije strane iznad portreta nalaze se dvije figure krilatih anđela izvezene metalnim vezom koje

28 Informaciju i priloženu fotografiju ustupila je kolegica Darka Perko iz Muzeja grada Splita, na čemu joj zahvaljujemo.

29 D. Utovac 2023, str. 61.

Slika 6
Vezena uspomena Slogom i s radom postiže se cilj, Muzej grada Splita, inv. br.7362

podržavaju krunu s križem. U središnjemu dijelu nalazi se povijesni hrvatski grb – grb Trojednoga Kraljevstva Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, koji se često viđa u vezovima iz 19. i početka 20. stoljeća. S lijeve i desne strane grba nalaze se po dva koplja sa zastavnim vrpčama. Na jednoj strani, na gornjemu dijelu trobojne zastavne vrpce u bijelome polju metalnim vezom izvezena je figura sokola, a na drugoj strani na koplju je hrvatski grb postavljen dijagonalno (kao zastava) s grbom Hrvatskoga sokola. Stilizirana, u mašnu povezana vrpca, cvjetni i lisnati ornamenta označavaju narodnu kulturu i Božji blagoslov. Iz same slike nije moguće odrediti tko je autor, ali na osnovi ikonografije i stila veza možemo pretpostaviti da je djelo lokalne vezilačke radionice³⁰ koja je vezla zastave pod nadzorom Društva hrvatskoga sokola. Dio teksta je nečitak, ali uočavamo vezenu 1889. godinu.

Don Ivo Prodan (1852. – 1933.) bio je istaknuti svećenik, publicist, najznačajniji pravaš s juga Hrvatske, veliki zagovornik glagoljice. Rođen je 31. prosinca 1852. u Janjini na Pelješcu. Gimnaziju je završio u Dubrovniku, a studij bogoslovije u Zadru. Pohrvatio je *Zadarski list*, vjersko-političko glasilo, *La Dalmazia Cattolica* i promijenio mu ime u *Katolička Dalmacija*. Godine 1883. utemeljio je Katoličku hrvatsku tiskarnu koja je početkom 20. stoljeća bila najvažnija ustanova za očuvanje glagoljice u Dalmaciji. Uređivao je časopis *Hrvatska kruna*, poznat kao glasilo Stranke prava i Čiste stranke prava u Dalmaciji. Godine 1890. objavio je opsežno djelo *Borba za glagoljicu* čime je značajno obogatio izvorno istraživanje glagoljice.

Nakon suradnje i političkoga razočaranja Hrvatskom narodnom strankom priklonio se pravaštvu te postao vođa pravaša s ciljem širenje i jedinstva svih pravaša. Zagovarao je samostalnost Hrvatske i odlučno se suprotstavljao talijanskome autonomaštvu, srpstvu i stvaranju zajedničke jugoslavenske države. Bio je zastupnik u Dalmatinskome saboru u Zadru. U Carevinsko vijeće u Beču izabran je 23. svibnja 1907. gdje se borio za hrvatske političke, nacionalne, socijalne, gospodarske i državne interese, a glagoljicu isticao kao ključan znak hrvatskoga nacionalnog identiteta.³¹ Čestitali su mu brojni kaštelanski pravaši na čelu s Damjanom Katalinićem kao i brojni članovi Pjevačko-tamburaškoga zbora *Bijačka vila*.³² U Kaštelima su u to vrijeme svećenici i crkveni pjevači uporno, unatoč

zabranama, koristili glagoljicu pa gotovo svi pučki napjevi pripadaju kategoriji glagoljaškoga pjevanja. Pravaši su svaku godinu svečano proslavljali dan sv. Ćirila i Metoda.³³ Godine 1913. Kaštelanin Damjan Katalinić izabran je za jednoga od zamjenika u novoj upravi Stranke prava u Dalmaciji u kojoj je don Ivo Prodan bio predsjednikom. Prodan se žestoko borio za rješenje hrvatskoga državnog pitanja, a protiv vladajuće austrijske državno-upravne birokracije i zastupnika Srpske i Autonomaške stranke. S oduševljenjem je prihvatio nastanak Države Slovenaca, Hrvata i Srba godine 1918., ali se razočarao nakon ubojstava u skupštini u Beogradu i Šestosiječanjske diktature.³⁴ Zadugo je bio počasni član Pjevačko-tamburaškoga zbora *Bijačka vila* iz Donjih Kaštela, utemeljena godine 1903. U upravi Društva bili su poznati pravaši, istaknuti kaštelanski rodoljubi i posjednici: Gajo Radunić, Damjan Katalinić, Bartul Bare Poparić i drugi. Na prijedlog Bartula Poparića Prodan je izabran za prvoga počasnog člana na sjednici 3. srpnja 1906. Na toj je dužnosti bio do 1914., do kraja djelovanja Društva.³⁵

Prema zaključku

Ovim člankom nastojali smo otvoriti prostor za dublje promišljanje o odnosu između predmeta, sjećanja i uspomena na zbiljske okolnosti, ljude te povijesne i političke događaje i na ulogu muzeja kao čuvara tih suptilnih, ali značajnih tragova prošlosti. Rad se temelji na istraživanju nekoliko tekstilnih predmeta – vezenih slika, uokvirenih vezova na svili ili na finoj pamučnoj tkanini, uspomena iz privatnih i muzejskih zbirki, naoko nezanimljivih, zapostavljenih i neistraženih, koje su bile u modi osobito krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Stvarane su strpljivo i s puno emocija, a namijenjene osobnoj uspomeni ili su bile darovane bliskoj osobi. Povezujemo ih s ljudima i događajima u kojima je njihov vlasnik posredno ili neposredno sudjelovao, a danas su neke od njih dragocjeni izvori uspomena, npr. na Prvi svjetski rat, jer svjedoče o dubokim traumama njihovih autora i vlasnika. Riječ je o osobnim, unikatnim, vezenim slikama na platnu koje razlikujemo od nebrojenih primjeraka stereotipne izrade. Različite su tematike. Često su biljeg proživljenoga, podsjetnik na povijesne događaje, na vojne bitke i zarobljenštva u Prvome svjetskom ratu. Promatramo ih s više aspekata,

30 Početkom 20. stoljeća u Splitu je djelovala vezilačka radionica Nikolo de Marki, koja je vezla zastave Hrvatskoga sokola. J. Borošak-Marijanović 1996, str.162.

31 D. Utovac 2023 i tamo navedena literatura.

32 V. Omašić [2001], str. 716.

33 V. Vuletin 2005, str. 97.

34 M. Diklić 1998, str. 408.

35 V. Vuletin 2005, str. 115.

kao tekstilne predmete iz svakodnevice, ali i važan medij pamćenja kojim se može prepoznati i utvrditi identitet osobe koja ih je izradila ili je navedeni artefakt izradio netko drugi prema njezinim zamislima. Osim što su bile nositeljice identiteta kroz koji su pojedinci izražavali svoje osjećaje, predstavljale su važan dio života onih kojima su

služile te ujedno odražavale prilike i povijesne događaje iz kojih proizlaze ključni elementi povijesnoga identiteta društvenih skupina i zajednice. Iako su danas prava rijetkost, još ih možemo pronaći u obiteljskim ostavštinama, muzejskim, crkvenim i kolekcionarskim zbirkama, među zavjetnim slikama, ali nažalost i na odlagalištima otpada.

Literatura

- S. Acalija 2011 Sanja Acalija, *Škola u Kaštel Novome. Školska kronika 1913. – 1941. godine*, Kaštela 2011.
- B. Bezić Filipović 2022 Branka Bezić Filipović, *Mali Vranjic velikoga svita*, Split 2022.
- J. Borošak-Marijanović 1996 Jelena Borošak-Marijanović, *Zastave kroz stoljeća*, Zagreb 1996.
- M. Diklić 1998 Marjan Diklić, *Pravaštvo don Ive Prodana*, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU 40, Zadar 1998, 361- 411.
- M. Domazet – M. Vuletin 2002 Mladen Domazet – Marin Vuletin, *Donjokaštelanska svakodnevica 1900. – 1939.*, Zagreb 2002.
- L. Galić – B. Marušić 2005 Lovro Galić – Branko Marušić, *Tolminsko mostišče, 1*, Tolmin 2005.
- D. Gulin 2023 Darko Gulin, *Dalmatinci (i jedna Dalmatinka) u Prvom svjetskom ratu*, Split 2023.
- V. Herman Kaurić 2015 Vijoleta Herman Kaurić, *Hrvatske postrojbe u borbama na Soči (Jugozapadno bojište)*, Fontes 21, Zagreb 2015, 17-49.
- S. Ivančić – S. Acalija 2015 Sanja Ivančić – Sanja Acalija, *Povismo i sukno. Kaštelansko tradicijsko ruho*, Split – Kaštela 2015.
- F. Ivasović 2001 Frane Ivasović, *Kaštel Stari. Crtice iz njegove povijesti i života*, Kaštela 2001.²
- I. Kovačić 2018 Ivan Kovačić, *Zarobljeništvo i bijeg*, Split 2018.
- M. Mandić 2023 Miloš Mandić, *Pisma dida Miloša iz Prvog svjetskog rata*, Kaštela 2023.
- I. Maroević 2005 Ivo Maroević, *Muzejski predmet kao povijesni izvor i dokument*, *Informatica museologica* 36/1-2, Zagreb 2005, str. 54-57.
- M. Matijević – M. Domazet 2006 Marko Matijević – Mladen Domazet, *Solinska svakodnevica u osvit novoga doba*, Solin 2006.
- H. Miljević 2009 Helena Miljević, *Atipične zavjetne slike Trsatskog svetišta*, *Pomorstvo* 23/2, Rijeka 2009, 527-538.
- V. Omašić [2001] Vjeko Omašić, *Kaštela od prapovijesti do početka XX. stoljeća, II*, Kaštela [2001].
- S. Piplović 2017 Stanko Piplović, *Dalmacija u nastupu Prvog svjetskog rata*, *Kulturna baština* 42-43, Split 2017, 7-110.

- D. Radić – P. Blažević
– A. Miklič 1918 Danka Radić – Petra Blažević – Anđelo Miklič, *I nakon rata – rat*, Split 2018.
- Ranjeni vojnici 1916 *Ranjeni vojnici domob. pješadijske pukovnije br. 37*, Smotra dalmatinska 11 (XXIX), Šibenik 5. 2. 1916, 3.
- D. Utovac 2023 Darko Utovac, *Don Ivo Prodan – buditelj hrvatske državotvorne svijesti*, Hrvatska obzorja 7, Split 2023, 55-85.
- V. Vuletin 2005 Vladan Vuletin, *Hrvatsko pjevačko društvo Bijačka vila 1903. – 2004. Više od pjesme*, Split 2005.

Summary

Sanja Acalija

Memories on embroidered cloths – a commitment to cultural heritage

Keywords: embroidery on silk or cotton fabric, ornaments and memories, signs of identity and messages, museum exhibits

The paper is based on an exploratory interpretation of several textile items – embroidered artwork, framed embroideries on silk or fine cotton fabric, and memorabilia from private and museum collections – that have often been overlooked, neglected, and insufficiently researched. These items were particularly fashionable at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. They were made with great patience and affection as personal mementos or gifts for loved ones. They are associated with individuals and events in which the owners participated either directly or indirectly. Today, some serve as valuable sources of memory, particularly of the First World War, bearing witness to the profound traumas experienced by their creators and owners.

These personal unique embroidered artworks on canvas are distinguished from the numerous examples of stereotypically produced items and depict different motifs. Frequently, they signify experienced events, serving as reminders of historical occurrences, military battles, and captivity during the First World War. They are examined from multiple perspectives: as quotidian textile artefacts and as significant media of memory through which the identity of their maker can be discerned and established, or, alternatively, where the artefact was made by another person according to the ideas of the owner. Beyond serving as a medium for expressing identity and emotions and leaving an enduring legacy of the past, they constitute indispensable elements in the lives of the people they served and offer a valuable interpretative source for understanding the circumstances and historical events that shaped the historical identity of communities, social groups, and nations.

Although these items are rare today, they can still be found within family estates, museum, church, and private collections, often among votive images, but unfortunately, some have also been lost to waste disposal sites.

Translated by Ana Mršić Zdilar

